

معرفی ۲سکه منحصر به فرد از دوره آل بویه ضرب نایین

چکیده

مقاله حاضر ضمن اشاره به جایگاه شهرستان نایین از منظر سکه شناسی و انتخاب این شهر در حدود هزار و اندی سال پیش به عنوان ضرابخانه، به معرفی و بررسی دو نمونه سکه نایاب مربوط به ضرابخانه شهرستان نایین در دوره آل بویه می‌پردازد و از این حیث در بین تمامی نوشته‌هایی که در رابطه با شهرستان نایین با موضوعات مختلف به نگارش در آمده‌اند دارای موضوعی خاص می‌باشد.

اهمیت بررسی این مسکوکات علاوه بر افزایش دانش سکه شناسی، بررسی اوضاع سیاسی و اقتصادی دوره آل بویه و مناسبات حکام آن دوره خصوصا در مناطق مرکزی ایران اهمیت شهر نایین در قرن چهارم هجری قمری از لحاظ آبادانی، رونق داد و ستد و اوضاع اقتصادی و سیاسی و در نهایت سندی معتبر و مهر تاییدی است بر صحت برخی از مطالب نویسندگان قدیم در باب وجه تسمیه نام شهرستان نایین و موقعیت این شهر در تقسیمات کشوری آن دوره.

مقدمه

نایین شهری تاریخی در حاشیه کویر مرکزی ایران است که تاریخ بنای اولیه آن به دوران قبل از اسلام باز می‌گردد. وجود آثاری از دوره قبل از اسلام در این شهر نظیر بنای نارنج قلعه، بنای آتشکده روستای سهیل و سپرو و گویش محلی خاص مردم نایین که ریشه پهلوی دارد به همراه نوشته‌های مورخین و جغرافیا نویسان قدیم، صحت این ادعا را اثبات می‌کند.

به نقل از اصطخری در مسالک و ممالک، ایالت پارس از ایالات قدیمی ایران و محل استقرار تشکیلات اداری پادشاهان هخامنشی بود. پس از اسلام این ایالت همانند دوره ساسانیان به پنج کوره (ولایت، استان) تقسیم شد؛ هر کوره شامل چند ناحیه بزرگ و کوچک بود. کوره اصطخر بزرگترین و پهناورترین کوره‌های فارس بود و ناحیه یزد بزرگترین ناحیه اصطخر به شمار می‌رفت که از شهرهای مهم آن یزد، نایین و فهرج را می‌توان نام برد.

بیشتر پژوهشگرانی که درباره نایین بررسی و تحقیق کرده‌اند به آبادی و آبادانی آن در ادوار قبل از اسلام اشاره کرده‌اند، با استقرار اسلام در بیشتر شهرهای ایران و ورود این آئین به نایین، شهر نایین موقعیت خود را همچون گذشته حفظ کرد و در شمار اولین مناطقی بود که دین اسلام را پذیرفت و به همین دلیل مساجد کهنی مانند مسجد سرکوجه محمدیه و مسجد علویان (مسجد جامع) در آن ساخته شد که در شمار مساجد اولیه اسلام در ایران قرار می‌گیرند.

قرن چهارم هجری قمری را می‌توان یکی از درخشانترین دوران بالندگی نایین ذکر کرد. بر پایه گزارش مولف مجهول الهویه حدود العالم متعلق به نیمه دوم قرن چهارم هجری نایین در آن هنگام از نعمت و آبادانی برخوردار بود، همچنین تکمیل بنای مسجد جامع نایین را که تاریخ اولیه آن از زمان عمر بن عبد العزیز اموی است (به خصوص تزئینات گچبری محراب آنرا) به دوران آل بویه و در قرن چهارم هجری قمری نسبت می‌دهند. آبادانی نایین در آن دوره بی شک حاصل امنیت موجود و کفایت خاندان بویه بوده است زیرا پادشاهان اولیه این خاندان عاقل، دادگستر و دلیر بودند و به همین سبب در اندک زمانی به تصرف قسمت بزرگی از ایران و تسلط بر مرکز خلافت اسلام توفیق یافتند. آنان اولین سلسله‌ای بودند که مذهب شیعه را رسماً ترویج کردند و درصدد بر آمدند نفوذ سیاسی و دینی عباسیان را کاهش دهند.

در دوره‌های تاریخی پس از اسلام ضرب سکه به نام حاکمان و خواندن خطبه در مسجد جامع هر شهر نشانه مشروعیت و تسلط حاکم بر منطقه حکومتی بود. محققین بر این عقیده‌اند که پس از اختراع خط، سکه مهمترین سند تاریخی برای تحقیق و بررسی اوضاع سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، هنری، مذهبی و حتی نظامی اقوام است. یکی از مستندات میزان اهمیت شهرها و پیشینه آن‌ها در گذشته وجود ضرابخانه در آن شهر بوده است و معمولاً ضرابخانه‌ها دارای تشکیلاتی بوده است و توسط حکومت مرکزی نظارت می‌شدند.

معرفی و شرح مسکوکات

با بررسی منابع سکه شناسی (سایت‌ها، کتاب‌ها، موزه‌ها و مجموعه داران خصوصی)، از شهرستان نایین تاکنون در دوره تاریخی صفاریان، آل بویه و صفویه سکه بدست آمده است و البته این سکه‌های موجود نیز بسیار کمیاب هستند.

چندی پیش به همت استاد عبدالله قوچانی که از متخصصان و پژوهشگران شهیر خط و سکه شناسی دوره اسلامی در ایران هستند مستندات وجود دو سکه ضرب نایین از دوره آل بویه (قرن چهارم هجری قمری) بدستم رسید که این سکه‌ها نیز در ایران موجود نبوده و در اختیار دانشگاه توبینگن (tuebingen) آلمان و انجمن سکه شناسی نیویورک در آمریکا می‌باشند.

در ادامه این نوشتار به معرفی و شرح این دو نمونه کمیاب و ارزشمند می‌پردازیم:

سکه شماره 353:

353.1 پشت سکه

R1.353 روی سکه

لا اله الا الله

وحده لا شريك له

ركن الدوله

ابوعلى

الله

محمد رسول الله

المطيع لله

الامير العدل

عضد الدوله

ابو شجاع

حاشیه: محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین

الحق لیظهره علی الدین کله و لو کره

المشركون

حاشیه: بسم الله ضرب هذا الدرهم بنائن(ناین)

سنه ثلث و خمسين و ثلثمائه (353)

(سائیده شده و ناخوانا)

سکه شماره 348

R1.348 روی سکه

الله

محمد رسول الله

المطیع لله

الامیر العدل عضد الدوله

ابو شجاع

د

حاشیه: محمد رسول الله ارسله بالهدی و

دین الحق لیظهره علی الدین کله و

لو کره المشركون

348.1 پشت سکه

لا اله الا الله

وحده لا شریک له

رکن الدوله ابو علی

حاشیه: بسم الله ضرب هذا الدرهم بنائن(ناین)

سنه ثمان و اربعین و ثلثمائه(348)

(دارای سائیدگی)

جنس این سکه‌ها از فلز نقره و به خط کوفی می‌باشند

شرح نوشته‌های روی سکه:

(لله محمد رسول الله) این جمله از دوره عباسیان بر روی سکه‌ها باب شد و در دوره‌های بعد نیز ادامه یافت زیرا عباسیان خود را منتسب به عباس عموی پیامبر(ص) می‌دانستند.

(المطیع لله) نام خلیفه عباسی هم عصر حاکم آل بویه (آغاز امارت 334 ه.ق) در دوره عباسیان (132-656 ه.ق) حاکمان ایرانی تحت نظر بنی عباس در ایران حکومت می‌کردند و برای خلیفه بغداد احترام سیاسی و مذهبی قائل بودند و با اینکه در بعضی از دوره‌ها قدرت حاکمان ایرانی از قدرت خلیفه بغداد بیشتر بوده و حتی خلیفه را نیز تعویض می‌کردند، با این حال تحت لوای مذهبی عباسیان بوده و اکثرا نام خویش را در سکه‌ها پس از نام خلیفه عباسی آورده‌اند.

(الامیر العدل عضد الدوله ابوشجاع) عضد الدوله ابوشجاع از حاکمان قدرتمند دوره آل بویه و فرزند رکن الدین ابو علی بود. وی نخست تحت قیمومیت پدرش رکن الدوله به حکومت مناطق مختلف گماشته شده، از سال 338 ه.ق حاکم فارس خوزستان و کرمان، از سال 363 حاکم عمان و از سال 367 حاکم بغداد. عضدالدوله از سال 371 هجری قمری فرمانروای بزرگ خاندان آل بویه شد و در سال 372 ه.ق نیز درگذشت. تاریخ سکه‌های ضرابخانه نایین مربوط به زمانی است که وی حاکم فارس بوده و با نظارت پدرش در آن منطقه حکومت می‌کرده است، به همین دلیل در پشت سکه نام پدرش رکن الدوله ابوعلی را آورده است.

(حرف د یا ذ) حرف اختصاری د یا ذ حرف اول نسبت شخص ناظر بر دار الضرب بوده است که در سکه شماره 348 بعد از نام عضدالدوله در پایین سکه نقر شده است، همانطور که در بخش مقدمه اشاره شد از طرف حکومت مرکزی برای ضرابخانه‌ها ناظرینی انتخاب می‌شدند که معمولا قاضی القضاة شهر بودند و بعضا حروف اختصاری نامشان به صورت حروف رمز بر سکه‌ها نقر می‌شده است.

حاشیه روی سکه: (محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله و لو کره المشرکون)) بعد از جمله شهادت محمد رسول الله قسمتی از آیه 33 سوره توبه می‌باشد که از زمان اولین سکه‌های اسلامی در دوره اموی بر حاشیه سکه‌ها ضرب شده و در دوره‌های بعد نیز ادامه داشته است.

شرح نوشته‌های پشت سکه:

(لا اله الا الله وحده لا شريك له) شعار اصلی اسلام که از دوره امویان بر پشت سکه‌ها (به جای تصویر آتشدان و دو نفر نگهبان آتش در پشت سکه‌های ساسانی) نقر شده ، قرار گرفته و در دوره‌های بعدی (عباسیان، طاهریان، صفاریان، سامانیان، آل بویه و ...) استمرار یافته است.

(رکن‌الدوله ابوعلی) رکن‌الدوله ابو علی الحسن (328-366 ه.ق) پادشاه بزرگ آل بویه و پدر عضدالدوله ابو شجاع که در سال‌های ضرب دو سکه ضرب نایین، عضدالدوله را به حکومت فارس و خوزستان و کرمان منصوب کرده است.

حاشیه پشت: بسم الله ضرب هذا الدرهم بنائن (ناین) سنه ... (348 و 353 ه.ق)

نقاط زنجیره‌ای و دایر متحد‌المركز به عنوان تزئین و جدا کننده متن و حاشیه بر پشت و روی سکه بکار رفته است.

نتیجه

از مقاله فوق نتایج ذیل حاصل می‌شود (لازم به ذکر است برخی از این نتایج در کتب تالیف شده قدیم مختصر اشاره‌ای به آن‌ها شده ولی دارای سند نبوده‌اند که بررسی این سکه‌ها می‌تواند سندی دال بر صحت مطالب نویسندگانی چون اصطخری ، مولف حدود العالم و ... باشد).

1- نایین در قرن چهارم هجری قمری (دوره آل بویه) دارای ضربخانه بوده است.

2- در دوره مذکور نایین از نظر اقتصادی و سیاسی دارای اهمیت بوده است زیرا ضربخانه‌ها معمولاً در شهرهای پرجمعیت، آباد و تاثیر گذار دایر می‌شدند.

3- نایین در آن دوره از نظر محصولات کشاورزی و باغی ، صنایع دستی (کرباس و عبا) و صنعت و هنر سفال و کاشی دارای رونق بوده و سطح داد و ستد و تجارت در منطقه مطلوب بوده است.

4- مطمئناً ارتباطی بین استحصال معادن نخلک در انارک و ضرب سکه در نایین وجود داشته است.

5- با توجه به اینکه در رابطه با نام نایین و وجه تسمیه آن نظرات گوناگونی داده شده است، با بررسی نام نایین بر این سکه‌ها، وجه تسمیه‌ای که نایین را منتسب به نائن بن نوح بن سام بن نوح(ع) یکی از اولاد حضرت نوح می‌کند (نزهه القلوب و سفرنامه صفاءالسلطنه نایینی) اینجا به چشم می‌خورد.

6- شهرستان نایین در قرن چهارم هجری قمری مانند دوره ساسانیان و اوایل اسلام جزئی از تقسیمات کشوری ناحیه یزد و کوره اصطخر بوده و به همین دلیل به نام حاکمی که در قسمت فارس و خوزستان و کرمان حکومت می‌کرده در نایین سکه ضرب زده‌اند.

منبع:

- اصطخری، ابراهیم بن محمد، مسالک و ممالک، به کوشش ایرج افشار، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، 1347
- بلاغی، عبد الحجه، تاریخ نایین، تهران، چاپخانه مظفری، 1369 ه.ق
- زامباور، ادوارد، نسب نامه خلفا و شهریاران، ترجمه جواد مشکور، تهران، خیام، 1356
- سجادی نایینی، سید مهدی، نائین بلده طیبه، اصفهان، کانون پژوهش، 1379
- سرفراز، علی اکبر، آوزمانی، فریدون، سکه‌های ایران، تهران، انتشارات سمت، چاپ دوم 1380
- سلطان زاده، حسین، نائین شهر هزاره های تاریخی، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، 1374
- قوچانی، عبدالله، گنجینه سکه‌های نیشابور، تهران، پژوهشکده زبان و گویش سازمان میراث فرهنگی، 1383

نائین پژوه

www.naeinpajoh.com

نخستین سایت پژوهشی شهرستان نایین